

Tatjana SEGEDINČEV
Istorijski arhiv Subotica
tatjana.segedincev@suarhiv.co.rs

Stručni rad/Professional paper
UDK/UDC: 930.25:004:005.92(497.11 Subotica)

KORIŠĆENJE „E-ARHIVE“ U ISTRAŽIVANJU NA PRIMERU ČITAONICE ISTORIJSKOG ARHIVA SUBOTICE

Apstrakt: *Od pokretanja „E-arhive“ 2013. godine u Arhivu Subotice, postoji mogućnost korišćenja dela arhivske građe u digitalnoj formi. Arhivska građa u ovom formatu se koristi pri naučnom istraživanju, kao i za pretraživanje podataka od strane drugih korisnika. Digitalizovana arhivska građa se koristi putem pretraživanja na internetu on-line ili u čitaonici Arhiva pregledom postavljenog programa za istraživanje dokumenata za pojedine arhivske fondove, zbirke i fotografije koji se čuvaju u Arhivu. Rad opisuje koji su arhivski fondovi digitalizovani i koji se najviše koriste u istraživanju. Arhivi kao ustanove koji su na udaru savremenih društvenih tokova, primenjuju informacione tehnologije, kako bi što uspešnije odgovorili na zahteve društva. Digitalizacija arhivske građe povećava dostupnosti i svakako predstavlja način za lakše i brže pronalaženje traženih podataka kao i mogućnost prezentovanje dokumenata kao vrednog kulturno-istorijskog nasleđa, a zaštita izvorne arhivske građe ovim načinom korišćenja je neosporna.*

Ključne reči: *Naučno-istraživački rad, e-istraživanje, digitalizacija, elektronski dokument, frekventnost arhivske građe.*

USE OF “E-ARCHIVES” FOR RESEARCH IN THE READING ROOM OF THE HISTORICAL ARCHIVES IN SUBOTICA

Abstract: *Since E-Archives started working in 2013 in the Historical archives of Subotica, a part of the archival records has become available for research in digitized form. This form of archival records is used for scientific research and for data research by outside users of the platform. Digitized documents are used online by search engine or in the reading room through a program for research of documents, archival fonds and collections of photographs which are kept in the Historical Archives. The paper is about archival fonds that are digitized and that are mostly used for research. Historical archives are institutions that are closely following contemporary technologies, aiming to apply informational technologies*

in order to keep up with the needs and demands of society. Digitization of archival records increases its availability and facilitates the finding of the data. Digitization is the ultimate protection of the archival documents and a great means of representation of the valuable cultural and historical heritage.

Key words: *Scientific paper, E-research, digitization, electronic documents, frequent usage of archival material.*

Uvod

U arhivskim ustanovama gde se čuvaju najznačajniji dokumenti koji predstavljaju kulturno nasleđe, svakodnevno se odvija njihovo istraživanje. Teme koje se istražuju su raznovrsne, obuhvataju različite vremenske epohe, društvene pojave kao i istorije porodica i ličnosti.¹ Informisanje zainteresovanih istraživača, korisnika, pravnih i fizičkih lica, kao i stranaka vrši se na osnovu postojećih inventara i registara. Koriste se istorijske beleške, sumarni inventari, podaci iz dosijea fondova kao i već objavljeni radovi nastali na osnovu istraživanja postojećih dokumenata. Istraživanje dopunjuje korišćenje knjiga arhivske biblioteke gde se mogu pronaći značajni podaci o prošlosti podneblja bilo političkog, kulturnog ili privrednog.² Razvijanjem informacionih tehnologija koje su svoju primenu našle i u domenima savremene arhivistike, dostupnost informacija je omogućena i elektronskim putem.

Arhivska građa jeste izvor prvoga reda za različita istraživanja iz oblasti istorije i drugih nauka. Takođe je ona često i jedini izvor podataka za potrebe korisnika u smislu podataka iz matičnih knjiga, zemljišnog katastra, građevinskih projekata, sudskih rešenja ili dokaza o radnom stažu. Da bi svojim sadržajem arhivska građa mogla da odgovori na sva pitanja ona mora biti pažljivo odabrana.

Iako su postojećim zakonima i propisima utvrđena načela vrednovanja arhivske građe³ kao što su: sadržaj dokumenta, značaj i funkcija tvorca fonda, vreme i mesto nastanka, autor dokumenata, originalnost, stepen sačuvanosti, paleografske, diplomatske i posebne vrednosti dokumenata⁴, te jasno utvrđeni principi valorizacije, koji se primenjuju pri odabiranju, oni često nisu dovoljni prilikom mnogih dilema, sa kojima se arhivisti tokom rada susreću.

Zbog toga su kao pokazatelji o aktuelnosti sadržaja dokumenata relevantni istraživači, bilo da su koristili dokumenata fizičkim⁵ ili elektronskim putem. Tako je u

1 Milan Todorović, *Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje sa školama*, Sremski Karlovci 1977, 122.

2 Zoran Veljanović, Tatjana Segedinčev, *Scriptura de arhivo, Arhivski pregled*, br. 6, Beograd 2009, 24.

3 Hermina Đula, Kriterijumi za vrednovanje arhivskih dokumenata, *Arhivski pregled*, br. 1, Beograd 1980, 92. (dalje: H. Đula, *Kriterijumi za vrednovanje*).

4 H. Đula, *Kriterijumi za vrednovanje*, 92.

5 Misli se na korišćenje arhivskih dokumenata u originalu u čitaonici arhiva.

Istorijskom arhivu Subotica, prva baza podataka nastala na osnovu iskustava tražene građe odnosno frekventnosti njenog korišćenja, pa su prvo digitalizovani indeksi crkvenih matičnih knjiga iz istoimene zbirke.⁶ Zbirka sadrži 360 knjiga, ukupno 14,99 metara arhivske građe. U njoj se nalaze matične knjige (krštenih, venčanih, umrlih) i indeksi uz knjige za godine 1687-1949, raznih crkvenih opština, iz raznih mesta, različite veroispovesti: rimokatoličke (9 crkvenih opština), pravoslavne (2 crkvene opštine), evangelističko-augustinske (1 crkvena opština).⁷

Osim frekventnosti korišćenja, drugi važan faktor digitalizacije koji je uzet u obzir je bila kategorizacija arhivske građe, odnosno vrednost i unikatnost dokumenata. Većina digitalizovanih dokumenata su iz arhivskih fondova i zbirki koji su po kategorizaciji svrstani u fondove od izuzetnog i velikog značaja.⁸

Način dostupnosti i mogućnosti pretraživanja

U Istorijskom arhivu Subotica postoji mogućnost pretraživanja digitalnih snimaka na sajtu ustanove www.suarhiv.co.rs, koji sadrži registrovan poddomen <http://e-arhiva.suarhiv.co.rs> i pod istim instalirana površina za mogućnost pristupa određenoj građi preko interneta.⁹

Nakon popunjavanja podataka - formulara, administrator stranice e-istraživanja odobrava ili odbija zahtev za istraživanje.¹⁰

Korišćenje digitalizovane arhivske građe moguće je u čitaonici Arhiva povezivanjem na lokalnu računarsku mrežu i pristupom mrežnom serveru na kom je građa smeštena. Istraživač pristupom lokalnoj mreži ima mogućnost da pregleda odabranu digitalizovanu arhivsku građu.

Digitalizovana arhivska građa dostupna u čitaonici Arhiva

Početak digitalizacije dokumenata svakako je povezan sa postojećim zbirkama u Arhivu koje se odnose na matične knjige. U Arhivu Subotice postoje tri zbirke koje se odnose na matične knjige:

- Zbirka duplikata crkvenih matičnih knjiga grada Subotice - Subotica 1839-1895. (F.208),
- Zbirka crkvenih matičnih knjiga 1687-1949. (F.451),
- Zbirka državnih matičnih knjiga 1895-1910. (F.478).

6 Istorijski arhiv Subotica (dalje: IAS), Fond: Zbirka crkvenih matičnih knjiga 1687-1949, *indeksi matičnih knjiga*.

7 *Isto*.

8 Tatjana Segedinčev, Zoran Veljanović, *Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica, knjiga XVIII/2*, Subotica 2015, 292, 326.

9 Hézsö Zsolt, Povratak u budućnost početak i iskustva do danas u vezi sa projektom „E-arhiva“ u Subotici, *Arhivska praksa*, br. 17, Tuzla 2014, 225. (dalje: H. Zsolt, *Povratak u budućnost*).

10 H. Zsolt, *Povratak u budućnost*, 226.

Od vremena njihovog preuzimanja u Arhiv postale su i vrlo tražene od strane korisnika i istraživača.

Arhiv biskupije u Kaloči zbog svog nedostatka u arhivskoj građi, u ovom slučaju matičnim knjigama zatražio je da digitalizuje naše indekse crkvenih matičnih knjiga i dostavi nam kopiju. Dostavljanje digitalne kopije naših indeksa katoličkih matičnih knjiga od strane Biskupije u Kaloči u Mađarskoj, je bio prvi korak učinjen u pravcu formiranja *e-arhive* u arhivu Subotice.¹¹

Tako je počela da se stvara pretraživa arhiva u elektronskom formatu, i javnosti postaju dostupni pretraživi sadržaji – najpre od indeksa crkvenih matičnih knjiga. Uskoro će se formirati dokumentacioni centar, odnosno grupa za dokumentaciju i digitalizaciju koja će razmatrati o sadržaju, količini, stanju, odabiru građe koja će se pohranjivati u elektronsku bazu podataka.

U digitalnoj zbirci koja se koristi putem čitaonice ili *on-line* mogu se pronaći raznovrsni arhivski fondovi, kao i zbirke koje nam pružaju podatke o društvenoj, ekonomskoj, političkoj, socijalnoj i kulturnoj prošlosti grada i šire. Digitalizovani dokumenti su iz različitih vremenskih epoha, oni su različitih provenijencija. Dokumenti iz najvrednijih fondova, po stepenu kategorizacije, su najzastupljeniji poput dokumenata iz fonda Magistrata povlašćene kraljevsko-komorske varoši Sent Marija (1743-1778), Magistrata slobodnog kraljevskog grada Marija Tereziopolisa (1779-1849), fondova Kraljevskih komesara, ureda Velikog župana Subotice i Baje (1887-1918), Zbirke karata i planova, Zbirke projekata, Zbirke plakata, Zbirke diploma iz perioda 1658-1845, fotografije. Digitalizovanu arhivsku građu možemo podeliti u više grupa:

Redni broj	Grupa
I.	gde je digitalizovan ceo arhivski fond
II.	gde su digitalizovani pojedini dokumenti i arhivalije iz fonda
III.	na dokumente po temama, mestima, ličnostima ili objektima
IV.	na dokumente, karte, plakate, fotografije u zbirnama
V.	Projekte najznačajnijih građevina u Subotici
VI.	Sumarne inventare
VII.	Analitičke inventare
VIII.	Registar fondova arhiva
IX.	Knjige
X.	Štampu, brošure
Ukupno	grupa po mestu 61

Navešćemo najznačajnije digitalne snimke koji su svrstani po ovim celinama.

¹¹ Arhiv Kaločke nadbiskupije je za svoje potrebe i ujedno nedostatka indeksa katoličkih matičnih knjiga koje se čuvaju u našem Arhivu zatražio digitalizaciju istih, s time da i nama ustupi jednu digitalnu kopiju 2013. godine.

Gde je digitalizovan ceo arhivski fond:

Zbirka crkvenih matičnih knjiga; IAS, F.451 1687-1949; 14,99 m
Do formiranja Zbirke je došlo primopredajom od strane Mesnih kancelarija Bajmok, Čantavir, Palić kao i Opštine Subotica na osnovu *Zakona o kulturnim dobrima*¹², a shodno zapisniku o nadzoru nad vođenjem matičnih knjiga i uvida u rad službe ličnog statusa građana matičnog područja Subotica (br. 130, RS Ministarstva za državnu upravu i lokalnu samoupravu – Sektor za upravni nadzor – Odeljenje upravne inspekcije od 29.5.2006). Kod nas je sastavljen popis po župnim uredima, parohijama, sa graničnim godinama i vrstama. Ukupno ima 387 knjiga. Građa je vrlo frekventna. U cilju da se olakša istraživanje, crkvene matične knjige su digitalizovane i pristupačne su javnosti na sajtu Istorijskog arhiva Subotice, ili pak u našoj čitaonici.

Selecta Iványi István (Zbirka Ivanjia Ištvana) 1724-1783; IAS, F.179, 0,30 m. Profesor Gimnazije u Subotici, od 1883. godine bavio se istraživanjem prošlosti Subotice. Arhivalije sadrže najvažnije dokumente iz političke, kulturne, pravne, ekonomske i privredne istorije Subotice: spiskove oficira i vojnika iz doba Vojne krajine, pravila javnog reda i ponašanja iz 1745, zapisnik sa saslušanja starijih i uglednih varošana iz redova Bunjevaca i Srba, o vremenu i okolnostima pod kojima su oni naseljavani u grad, ugovor grada sa plemićima u vezi sa plaćanjem poreza.¹³

Digitalizovani pojedinačni dokumenti, arhivalije

Kao pojedinačni dokumenat digitalizovana je Privilegija kraljevskoj komorskoj varoši Sent Marija 1743. Ovom Privilegijom grad je proglašen slobodnom komorskom varoši. IAS, F.164, diploma br. 4, i Diploma iz 1779. godine kojom Carica Marija Terezija dodeljuje Subotici status slobodnog Kraljevskog grada.

Na dokumente po temama, mestima, ličnostima ili objektima

Iz ove grupe dokumenata su digitalizovani dokumenti o Caru Jovanu Nenadu Crnom 1527. godina, o banji i kupalištu Palić, spomenik Sveto Trojstvo, selo Žednik, Kraljevski komesar Đorđe Sučić, gradski blagajnik 1795-1796, sport Bačka, o Sokolskom društvu i Sokolima, parkovi u Subotici i Paliću, dokumenat o broju žrtava iz 1944. godine, dokumenat sa spiskom Jevreja odvedenih u geto marta 1944. godine, o Pravnom fakultetu u Subotici kao i dokumenti o Franjevačkoj crkvi.

Karte, plakati, fotografije u zbirkama

Digitalizovane fotografije koje se odnose na Palić, sport u Subotici, nekadašnji tramvaj, ulice, objekte i ličnosti u Subotici, razglednice iz zbirke Aleksandra Lifke, fotografije iz vremena I svetskog rata doktora Bele Mačašovskog.

12 "Sl. glasnik RS", br. 71/94.

13 Tatjana Segedinčev, Zoran Veljanović, *Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica, XVIII/1*, Subotica 2012, 281.

Projekti najznačajnijih objekata u Subotici

Projekti Gradske kuće u Subotici građene 1908-1910. godine, projekat Sinagoge građene 1902. godine, kao i projekti Subotičkih crkava.

Sumarni inventari

Fond – Zbirka materijala o radničkom i narodnooslobodilačkom pokretu – Subotica 1903-1989 (F.176); Gradsko veće slobodnog kraljevskog grada – Subotica 1861-1918 (F.2); Električna železnica i osvetljenje d.d. – Subotica 1897-1946 (F.39); Gradski narodni odbor – Subotica 1944-1955 (F.68); Gradsko načelstvo (Bürgermeisteramt) Maria Theresiopolis 1849-1860 (F.273).

Analitički inventari

Senat grada Subotice 1918-1941 (F.47) razna odeljenja fonda, Zbirka fotografija (F.180).

Registar fondova arhiva Subotice

Podaci o fondovima koji se nalaze u Arhivu od broja 1-484.¹⁴

Knjige

Digitalizovane su knjige koje se nalaze u biblioteci Arhiva kao: Istorija subotičke biskupije (Föplebania) knjiga štampana 1883. godine, Koreni – monografija o najznačajnijim dokumentima i istoriji grada Subotice iz 1991. godine, Subotica i kupalište Palić od Koste Petrovića iz 1928. godine.

Štampa, brošure

Novine, „Monografija“ štampa, godišnji izveštaji Gimnazije u Subotici, Subotički glasnik novine.

Vodič

Knjiga Vodiča kroz arhivske fondove i zbirke Arhiva u Subotici I, i II, pisane na srpskom i mađarskom jeziku.¹⁵

¹⁴ IAS, Registar fondova arhiva koji se može pregledati u digitalnoj formi ide od broja 1-484. U međuvremenu u Arhiv je primljeno više fondova. U registru fondova do septembra 2019. godine je upisano 547 fondova.

¹⁵ *Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica*, XVIII/1, knjiga broj 1 je izašao iz štampe 2012. godine, sa podacima za fondove od broja 1-220. Drugi deo, knjiga broj 2, je izašla iz štampe 2015. godine, od broja fonda 221-491 fonda. Knjiga je prevedena na mađarski jezik 2016. godine.

Istraživači, statistika

O istraživačima koji su koristili arhivsku građu našega Arhiva putem Interneta (ovo se ne odnosi na pomenute istraživače u čitaonici), vode se evidencije. Evidencije se vode od vremena uvođenja ovakvog načina dostupnosti arhivskoj građi 1. septembra 2013. godine. Postoji obrazac gde se upisuje ime i prezime, datum i mesto rođenja, državljanstvo, tema i svrha korišćenja arhivske građe, za matičnu knjigu se navodi prezime istraživanja, korisničko ime, lozinka te datum prijave. Nakon registracije i dobijanja dozvole, pristupa se podacima.

Primer obrasca: *Prezime i ime: Nagy Balázs (Nađ Balaž); Datum i mesto rođenja: 18. 6. 1954, Pécs (Pečuj); Državljanstvo: Magyar (Mađarsko); Tema i svrha korišćenja arhivske građe: porodično stablo, zavičajna istorija; Za prezimena: Halm, Hoffmann; Korisničko ime: Balazs; Lozinka: 190pel54; Datum prijave: 21.12.2015. godine.*¹⁶

Broj korisnika po godinama je sledeći:

Godina	Broj korisnika e-arhive
2013.	326 zahteva
2014.	406 zahteva
2015.	252 zahteva
2016.	259 zahteva
2017.	204 zahteva
2018.	211 zahteva
2019.	124 zahteva ¹⁷

Na osnovu listova evidencija koji se vode zaključujemo višestruke podatke o istraživačima, kao i državljanstvu i zemljama iz koje istraživači dolaze. Pored državljana Srbije (njih 85), zastupljeni su i državljani Mađarske (21), Austrije (2), Slovenije (1), Švedske (2), Nemačke (1), Amerike (1), Brazila (3), Bosne i Hercegovine (1), Ukrajine (1), Izraela (1).¹⁸ Osim istraživanja porodičnog stabla korisnici su naveli kao temu istraživanja i zavičajnu istoriju.

Pored već pomenutih platformi na kojima se nalazi digitalizovana arhivska građa koja se čuva u Arhivu, postoji baza podataka nastala arhiviranjem dokumenata koji se nalaze izvan ustanove, a dostavljeni su u Arhiv elektronskim putem. Takav je slučaj sa izuzetno vrednom arhivalijom – crkvenom matičnom knjigom ustupljenom od Franjevačkog reda u Subotici koja datira od 1687.

¹⁶ Istorijski arhiv Subotica, matični list broj: 246/2015, *molba za odobrenje naučno-istraživačkog rada u E-arhivi.*

¹⁷ IAS, podaci za 2019. godinu do 20. avgusta.

¹⁸ IAS, podaci iz 2019. godine koji su evidentirani do 20. avgusta.

godine. Maticu krštenih su 1687. godine počeli voditi subotički franjevci. Pisana je do 1716. godine. Izvornik ne postoji. Izvorna je matica prepisana 1717. godine.¹⁹

Knjiga sadrži podatke o krštenim, venčanim i umrlim licima. Na naslovnoj strani je ispisano: *IHS Knjiga u koju se unose imena krštenih, venčanih i umrlih u mestu & crkvi subotičkoj, poverenoj Redu Manje Braće, provincije Presvetlog Spasitelja u Mađarskoj na novo ispisana beše godine 1717.*

*IHS LIBER in QVO PONUNTUR NOMINA BAPTIZATORUM
COPULATORUM MORTUORUM*

IN LOCO & ECCLESIA

SABATKIENSI

Sub cura Fratrum Ordinis Minorum

Provincia Ssmi Salvatoris

In Hungaria de novo

Discriptus

Anno 1717.

Osim matičnih podataka u ovoj izuzetnoj knjizi se mogu pronaći i podaci o umrlima od kuge u periodu 1738-1739. godine, podaci o obraćenicima (licima koja su sa pravoslavne, reformatorske ili evangelističke vere prešli na katoličku, tu se nalazi i lista babica iz 1752. godine kao i opaske matičara gde su vežbali rukopis i ispitivali pero. Čak na jednom mestu čitamo „Probatio Calami“ – proba trske (pera).²⁰

Zaključak

Sadržaji na digitalnim platformama su delimično rezultat potraživanja korisnika i istraživača naše dokumentacije. Oni se implementiraju u novi informacioni sistem koji nastaje u arhivskoj struci. Ovaj vid prezentovanja i zaštite arhivske građe putem novih tehnoloških rešenja, otvara niz pitanja sa kojima se današnja savremena arhivistička praksa susreće.

U vreme hiperprodukcije dokumenata potrebno je napraviti strogi kriterijum kod odabira zaista vredne kulturno-istorijske građe koja se planira za digitalizaciju. Ovaj posao za arhiviste je svakako deo izazova sa kojima se svakodnevno susreću na svom profesionalnom planu, kada se zahtevaju primena novih tehnologija poslovanja i na osnovu njih i primerena stručna rešenja.

19 IAS, Podaci iz matične knjige su ustupljeni od strane istraživača Nikole Stipića koji ih je u arhivi Franjevačkog samostana u Subotici presnimio.

20 IAS, iz knjige „Libris“, pohranjene na CD-u, kao i u e-formatu dostupnoj na arhivskoj mreži.

Novi propisi koji se tiču elektronskog poslovanja i elektronske dokumentacije²¹, potvrđuju postojanost elektronskog poslovanja. Nadamo se da će donošenjem novog Zakona o arhivima, biti temeljnije preciziran način kako se vodi i čuva dokumentacija u elektronskom obliku.

Summary

The content on digital platforms is partly the result of the demands of users and researchers of our documentation. They are being implemented in a new information system that is emerging in the archival profession. This type of presentation and protection of archival records through new technological solutions, opens a number of issues that today's contemporary archival practice encounters.

At the time of hyperproduction of documents, it is necessary to make a strict criterion when selecting really valuable cultural and historical material that is intended for digitization. This job for archivists is certainly part of the challenges they face every day in their professional field, when the application of new business technologies is required and based on them, appropriate professional solutions.

New regulations concerning electronic business and electronic documentation confirm the stability of electronic business. We hope that with the adoption of the new Law on Archives, the way in which documentation is kept and stored in electronic form will be more thoroughly specified.

21 Slobodanka Cvetković, Elektronska dokumentacija u obrazovanju na primeru osnovnih škola, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik radova, br. 2, Beograd 2018, 157.